

Rozprawy

Hans-Jürgen Karp, „Religia” w naukach historycznych. Uwagi odnośnie do dezyderatu badań nad historią religii w Prusach nowożytnych

Artykuł przedstawia prowadzone ostatnio dyskusje na temat wyodrębnienia historii religii jako dyscypliny niezależnej od teologii i Kościoła; stawia też pytanie: co ta dziedzina wiedzy może wnieść do zrozumienia roli religii w regionie wielonarodowym i wielowyznaniowym, jakim była kraina pruska? Autor postuluje sporządzenie ogólnego bilansu dotychczasowych badań, wykraczającego poza sprawy wyznaniowe i narodowe. Konkretnie cele i projekty badawcze powinny rozwijać się w ramach współpracy interdyscyplinarnej i międzynarodowej. Należy zastanowić się nad uwarunkowaniami osobowymi i instytucjonalnymi, koniecznymi do opisanie otwartej, wielostronnej historii religii w tym regionie. Pozostaje do dyskusji problem: czy i w jaki sposób przedstawione w artykule publikacje i planowane przedsięwzięcia badawcze związane z historią religii, w szczególności projekty obejmujące Europę Środkowo-Wschodnią, mogą posłużyć za impuls i model regionalnie ujętych badań historycznych dotyczących religii w Prusach Książęcych i Królewskich względnie Prusach Wschodnich i Zachodnich.

Rainer Bendel, Historia religii i historia Kościoła w dialogu. Perspektywy

Badania dotyczące religii, niezależne od teologii i Kościoła, są wyzwaniem dla historiografii Kościoła. Historia, która nie rozpatruje człowieka prymarnie w ramach instytucji i nie zobowiązuje go prymarnie do lojalności, jest gotowa do zakwestionowania tradycyjnego przedstawiania relacji Kościoła i społeczeństwa, a także zwrócenia się ku opisowi procesów u podstaw i życia codziennego ludzi. Istotnym wstępem do wynikających z takiego podejścia wielorakich aspektów problemu mogłoby stać się badanie historii duszpasterstwa, o ile będzie ono traktowane w kontekście ustaleń Soboru Watykańskiego II w ścisłym powiązaniu z obrazem własnym Kościoła. Duszpasterstwo stanowi bowiem samorealizację Kościoła, jest jego działaniem na zewnątrz, urzeczywistnia praktyczne współżycie tej instytucji i społeczeństwa. W wyborze punktów widzenia problemów i metod badawczych autor optuje za ścisłym powiązaniem historii świeckiej i historii Kościoła.

Henning P. Jürgens, Udział Prus Książęcych i Królewskich w wewnętrznych sporach protestantyzmu po interim augsburskim

Głównym tematem artykułu są procesy rozprzestrzeniania się, transferu i przyswojenia ideologii luteranckiej w Prusach Książęcych i Królewskich. Obydwa te terytoria uczestniczyły aktywnie w rozwoju teologicznym reformacji wittenberskiej. Spór prowadzony przez Osiandra w Prusach Książęcych odegrał dużą rolę dogmatyczno-historyczną, wywierając jednocześnie istotny wpływ na rozwój reformacji w Prusach i na terenach sąsiednich. Z kolei spór o Notulę gdańską pokazuje jak kwestia sporna lokalna znajduje swoje miejsce w szerszym kontekście konfliktów teologicznych, przyjmując zasięg ponadregionalny, ponieważ dostrzegano ją na odległych obszarach poprzez drukowane pisma polemiczne. Polemiki dawały o sobie znać w szeregu dyskusji, toczonych na rozległych przestrzeniach; wykorzystywano w nich języki zarówno górnoniemiecki, jak i łaciński. Spory te przedstawiano w dawniejszej literaturze jako drażliwe i przynoszące szkody niepokoję. Należy jednak uwzględnić ich wartość, biorąc pod uwagę ich treść rzeczową, znaczenie dla współczesnych, a także dla rozwoju wyznania i tożsamości protestantyzmu. W nich kształtowała się teologia Kościołów ewangelickich, również dzięki nim następowały ważne i trwałe rozstrzygnięcia

w sferach teologicznej i praktycznej.

Sławomir Kościelak, Warmia w Gdańsku. Powiązania Kościoła katolickiego w Gdańsku z warmińskim zapleczem wyznaniowym w XVI-XVIII wieku

O realnej pomocy dla katolickiej mniejszości w mieście nad Motławą ze strony biskupów warmińskich możemy mówić tylko w wypadku kardynała Stanisława Hozjusza (sprowadzenie jezuitów, pomoc dla brygidek i dominikanów). Od połowy XVII wieku wielu kanoników warmińskich ponownie stało się równocześnie proboszczami i oficjami gdańskimi, co niewątpliwie umacniało prestiż lokalnego gdańskiego kościoła, a w konkretnych przypadkach pomagało rozwiązać kryzysowe sytuacje. Uderzająco wielu członków i członkiń obu konwentów klasztoru brygidek w Gdańsku wywodziło się po 1600 roku z Warmii, stanowili oni znaczącą, wręcz zarządzającą tym klaszturem elitę. Warmiacy pojawiali się także w innych gdańskich i podgdańskich konwentach i odgrywali (jak u jezuitów), rolę liderów katolickiej diaspory w mieście. W Gdańsku osiedlali się także świeccy przybysze z Warmii, których faktyczną liczebność na przestrzeni XVI – XVIII wieku na razie trudno ocenić, ale którzy z pewnością stale przyczyniali się do wzrostu liczebności – zwłaszcza w XVIII wieku – ludności katolickiej w mieście.

Elżbieta Paprocka, Katolicy w społeczeństwie Elbląga w XVII – XVIII wieku. Wybrane problemy współistnienia wyznań

Pomimo braku tumultów wyznaniowych w Elblągu trudno uznać sytuację wyznaniową, która panowała w tym mieście w XVII–XVIII w. za stabilną. Konflikty były widoczne na poziomie codziennej koegzystencji środowisk różnych wyznaniowo. Dominacja wyznania katolickiego w skali kraju skłaniała elbląskich proboszczów do podejmowania prób zmiany położenia katolików elbląskich. Nie przyniosło to – poza uzyskaniem określonej liczby miejsc w przytułkach – większych sukcesów. Szczególnie napięte relacje między radą miasta a proboszczem istniały, gdy tę funkcję pełnił Jan Nepomucen Melchior (1739-1757)

Samuel Feinauer, Nie tylko dwie interpretacje? Zakon jezuicki w historiografii „tumultu toruńskiego” z 1724 roku

Autor zajmuje się przede wszystkim odgłosem, jaki wydarzenia toruńskie wzbudziły w publicystyce i prasie europejskiej tamtego okresu i nakreśla dwie tradycyjne interpretacje wypadków, akcentujące z jednej strony punkt widzenia wyznaniowy, z drugiej – narodowy. Uważa on jednak, że nowoczesne podejście do badania historii powinno doprowadzić do bardziej rzeczowej analizy zatargu niż to było możliwe dla współczesnych oraz autorów z XIX i XX wieku. Przyczynić się do tego może wyjście poza perspektywę narodową w spojrzeniu europejskim. Jeśli nawet obecnie, jak i dawniej, historia Kościoła „od wewnątrz” jest uprawiana przez samą instytucję, to wielostronny punkt widzenia, w którym tematy religijne analizowane byłyby w ramach nowoczesnej nauki historii, powinien prowadzić do coraz większej bezstronności w interpretacji wydarzeń.